

Akademik Drago Štambuk, liječnik, pjesnik, esejist, prevoditelj i diplomat, u povodu manifestacije Croatia redi

POEZIJU DOŽIVLJAVAM KAO SOL KOJA UŠČUVAVA JEZIK

Ppravno revidiran i u javnost pušten prijedlog Zakona o hrvatskom jeziku pozdravljam, iako mi se ne čini dovoljno samosvjесnim. Temelj iz kojega bi Zakon trebao proizlaziti i biti mu nosivim elementom jest upravo kulturno dobro Zlatne formule, proglašeno 29. studenoga 2019., koje već samo po sebi jest zakon o jeziku »na mala vrata«. Držim da bi prijedlog Zakona o jeziku trebao počinjati ovako: »Proglašenjem 'Zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što' 29. XI. 2019. kulturnim dobrom Republike Hrvatske (Rješenje Ministarstva kulture, Z-7412) i njezinim stavljanjem na Nacionalnu listu zaštićene nematerijalne baštine, potvrđena je trojedna narav hrvatskoga jezika i ostvaren temeljni preduvjet za donošenje Zakona o hrvatskom jeziku.«

USelcima na otoku Braču nedavno je završila 33. Croatia rediiva ča-kaj-što ovjenčanjem maslinovim vijencem Dražena Katunarića. Ovu uspješnu jezično-pjesničku smotru, temeljenu na Zlatnoj formuli hrvatskoga jezika ča-kaj-što, utemeljio je 1991. akademik Drago Štambuk u svojem rodnom mjestu gdje se svakog ljeta jednog od pjesnika iz triju hrvatskih stilizacija proglašava poeta oliveatus, kruni ga se maslinovim vijencem, a stihovi mu se uklešu na mramornu ploču Zida od poezije.

Ove godine Croatia rediiva održana je uoči kataklizmičkog spomendana - obilježena je 80. godišnjica paljenja Selaca od talijanske okupacijske vojske (9. kolovoza 1943.). Možete li podsjetiti na taj tragičan događaj i zašto je važno podsjećati na njega?

- Talijansko paljenje koje je zadesilo brački gradić od tadašnjih 3.000 stanovnika, iznimno građevinsko i kamenoklesarsko gnijezdo s brojnim palačama najfinije obrade (palače Štambuk, palača Didolić), ostavilo je u mom rodnom mjestu neizbrisiv trag. Inke takav katastrofičan događaj koji mijenja prostorno-vremensku paradigmu zovu na svome kečuanском jeziku Pachakuti – prevrat što dijeli vrijeme na ono prije i ono poslije. Za stari andski narod Pachakuti je bio španjolska konkvista, a za nas na Braču fašističko paljenje Selaca, te pet inih bračkih mjesta. Selca su najteže stradala i bila uništena do temelja, izim crkve i župnoga dvora. Rodio sam se poslije rata, doista - među ruševinama. Čudom je ostalo neizgoreno krilo palače Štambuk koje je pripadalo roditeljima moje majke; u njemu je ona porodila stariju sestru i mene. Danas, za rečenu palaču pod zaštitom konzervatora, stručnjaci navode da je najfiniji kamenoklesarski rad na istočnoj obali Jadrana.

Otac Ivan (nadimkom Ivulić), kao najmlađi načelnik na bano-vinskim izborima 1940., nezavisni s liste HSS-a - pučki tribun i filantrop bio je iznimno plemenit i poduzetan čovjek. Brinuo je predano tijekom rata za svoj puk, bez ideoloških razdjelnica, nabavljao hranu preko Baške Vode, razvezio liječnika bolesnicima na svojem motoru, pomagao nevoljnima, tješio potrebite, štitiu ugrožene. Spasio je evakuacijom žitelje mjesta i dočekao goloruk s lokalnim župnikom tisuću talijanskih crnokošuljaša; zamalo je ubijen. Bio je poslijeratni junak obnove; godinama je neumorno radio spavajući tek nekoliko sati dnevno, pred petrolejkom do duboko u noć. Primjer je čovjekoljublja koji je teško, gotovo nemoguće, slijediti.

Vjerujem da je iz navedenoga razvidno zašto je važno podsjećati na ovaj događaj. Ne smijemo zaboraviti prošle ugroze, kako se ne bismo iznova našli u sličnim povijesnim trapulama. Također, isticanje dobrih primjera podučava

nas i osposobljuje za humano ponašanje u kriznim situacijama.

Trojedna narav hrvatskog jezika

Manifestaciju Croatia rediiva utemeljili ste 1991. godine. Skojom namjerom ste je tada pokrenuli i koja vam je bila temeljna ideja?

- Ideja vodilja bila je oprijeti se tadašnjoj velikosrpskoj agresiji onime što je meni osobno bilo najdragocjenije, a to su bili hrvatski jezik i trojedna pjesnička riječ iz čakavske, kajkavske i štokavske dionice koju skovah u tzv. Zlatnu formulu hrvatskoga jezika ča-kaj-što. Inače još od djetinjstva sam se kao dio čakavske većine susreo u osnovnoj školi u Selcima sa sumartinskom štokavskom manjinom i otada sam stalno razmišljao o tektonskom rasjedu u jeziku, te postupno napredovao u razumijevanju što nam i kakav nam jezik jest. Bilo mi je s vremenom sve jasnije da hrvatski jezik ima trojednu narav i da je u narodnom interesu integrirati sve dionice u hrvatsku koiné, poput starogrčke koiné ili mješavine. Naime u povijesti našega naroda bilo je sličnih tendencija, a najočitija je bila ona u Ozaljskom književnom krugu kada su Zrinski i Frankopani govorili mješavinom čakavskog, kajkavskog i štokavskog. Međutim njihovim pogubljenjem u Bečkom Novom Mjestu propao je projekt koji bi hrvatski jezik odveo u smjeru koineizacijske integracije kao kod starih Grka.

Bečki sporazum iz 1850., uz izostanak prohrvatskih aktera, bio je dogovor između Slovenca Jerneja Kopitara i Srbijanca Vuka Karadžića, obojice suradnika austrijske tajne službe, koji su asistirali austrijski Drang nach Osten i srbijanski Drang nach Westen; u tom dvosmjernu aranžiranom jezičnom prodoru Hrvatska je postala kolateralnom žrtvom jer je odsjekla svoje dvije jezične grane – čakavsku i kajkavsku, žrtvujući svoj trojedni hrvatski jezik na putu južnoslavenskog »prisajedinjenja«. Samo nakon toga mogao je Karadžić izjaviti da su svi štokavci Srbi, kajkavci Slovenci, a da su jedino čakavci, čak niti oni u potpunosti, Hrvati. Moja Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što temelj je unutar-hrvatskom jezičnom jedinstvu koje nažalost nikada nije potpuno zaživjelo. Ono što neki danas nazivaju tzv. zajedničkim jezikom jest štokavski imperijalizam koji je identičan velikosrpskom geopolitičkom konceptu. Na mojoj svehrvatskoj jezično-pjesničkoj smotri

u Selcima na Braču vidi se najbolje što nam i kakav nam jezik jest. Sveukupnost hrvatskoga jezika stavljena je ravnopravno na stol ujedinjujući sinkrono-dijakronijsku cijelost hrvatske književnosti i jezika. Ne-prežaljani akademik i prijatelj Radoslav Katičić prije desetak godina na predstavljanju »Maslinovog vijenca 5« u Selcima nazvao je projekt Zlatne formule najvažnijim projektom od osnutka hrvatske države, jer preslaguje odnos prema jeziku na način koji je interesno i načelno za Hrvate najprimjereniji. Štokavski se književni standard, ipak, sjajno potvrdio, ali držim danas uputnim bogatiti ga iz blistave čakavske i kajkavske jezične pričuve.

Zlatna formula

Croatia rediiva promovira Zlatnu formulu hrvatskoga jezika ča-kaj-što. Na vaš prijedlog ona je proglašena kulturnim dobrom i uvrštena na Nacionalnu listu zaštićene nematerijalne baštine. Zašto vam je važno ukazivati i naglašavati tu trojstvenu narav hrvatskoga jezika? Koliko je ona u realitetu prisutna, »živa«?

- Zlatna formula živi na hrvatskom ozemlju i sve je vitalnija; i moja smotra djelovala je poticajno na buđenje lokalnih govora i dionica, te osnivanje mnogih smotri koje su doslovce premrežile Lijepu Našu. No jedina manifestacija koja sve jezične stilizacije drži zajedno jest upravo Croatia rediiva u Selcima. Ona jest kruna svim sličnim lokalnim smotrama, uključiva je i na njoj su sve hrvatske jezične varijante ravnopravne, od gradišćanskih, bednjanskih, žminjskih i selačkih. Smotra na Braču prvi je vatromet prebogatog i cjelovitog hrvatskoga nam jezika.

U kontekstu Croatia rediive, zašto je važno da upravo pjesnici njeguju Zlatnu formulu?

- Bitno je stoga jer su pjesnici posebice kreativni u jeziku i svojim stvaranjem potvrđuju tezu da je jezik dovoljno vjerodostojan ukoliko se na njemu pišu dobre, kvalitetne pjesme. Trojedni hrvatski jezik sadrži leksičku pričuvu koju malo koji jezik svijeta posjeduje i zbog toga je potencijalno uzorno nematerijalno kulturno dobro.

Hrvatska bi najesen trebala dobiti novi Zakon o hrvatskom jeziku. Prije njegova upućivanja u proceduru javnog savjetovanja, Nacrt Zakona predstavljen je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, što je naišlo na kritičke i polemičke tonove. Kakav je vaš stav o tom pitanju? Je li nam potreban Zakon o hrvatskom jeziku i zašto?

- Pravno revidiran i u javnost pušten prijedlog Zakona o hrvatskom jeziku pozdravljam, iako mi se ne čini dovoljno samosvjесnim. Temelj iz kojega bi Zakon trebao proizlaziti i biti mu nosivim elementom jest upravo kulturno

dobro Zlatne formule, proglašeno 29. studenoga 2019., koje već samo po sebi jest zakon o jeziku »na mala vrata«.

Držim da bi prijedlog Zakona o jeziku trebao počinjati ovako:

»Proglašenjem 'Zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što' 29. XI. 2019. kulturnim dobrom Republike Hrvatske (Rješenje Ministarstva kulture, Z-7412) i njezinim stavljanjem na Nacionalnu listu zaštićene nematerijalne baštine, potvrđena je trojedna narav hrvatskoga jezika i ostvaren temeljni preduvjet za donošenje Zakona o hrvatskom jeziku.«

Zakon bi valjao imati udružena dva jasna koncepta; jedan razvojni, a drugi koncept neposredne skrbi. Zlatna formula ča-kaj-što razvojno ga definira; dinamički, prožimljuće i osmotski – iznutra, dok je skrbi dio (lektori, Vijeće, prevodenje s engleskoga, zamjena tudica...) onaj dio oko kojega se trenutačno lome koplja. Osnovno je poznavati jezičnu narav i ne baviti se odveć, metaforički, grančicama i lišćem već vidjeti i njegovati šumu. Vizija jezična je ovdje važna, a nju pronosi upravo Zlatna formula ča-kaj-što koja jest, po mom sudu, hrvatski gral što sve dionice uvezuje, trojednom jeziku definirajući dinamiku, fluks, male inkrementalne promjene koje normu bogate i

mijenjaju, razvijaju u smjeru hrvatske autohtone jezične sudbine. Ako u standardu nemamo primjereni ili zamjensku riječ naći ćemo je u bisagama čakavice, kajkavice ili hrvatskih štokavskih substandardnih varijanti. Sveukupnost hrvatskoga jezika i njegovo nemjerljivo leksičko, gramatičko i stilsko blago, sinkronijsko-dijakronijsko, ne bi nam smjelo biti teretom već radost, užitak – razlogom za ponos.

Jezik nam je štitiu od presizanja, globalnog anglo-američkog, u eri sveprisutnog digitalnog nasrtanja, kao i od susjednih imperijalnih koncepata koji pod jezičnom krinkom pokazuju političke pretenzije prema Lijepoj Našoj. Zlatna formula ča-kaj-što doista je stožer koji nas Hrvate jezično okuplja, a istodobno i tvrdava koja brani, hraneći nutarnjim pričuvnim blagom - dajući jeziku vitalnost i svježinu. Nemjerljiv je njezin književni, identitetski, kulturološki, uljudbeni i politički značaj.

Krleža i Gaj

Je li vam poznato kako to jezično pitanje zakonski reguliraju neke druge zemlje?

- Svaka je zemlja specifična na svoj način i karakteri-

Nije mi jasno zašto književnici kojima je jezik osnovni alat nisu dijelom predloženoga Vladinog Vijeća za hrvatski jezik - Drago Štambuk

viva ča-kaj-što, Zakonu o hrvatskom jeziku i drugim temama

Drago Štambuk autor je i cjeloživotni promicatelj Zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što

stično formulira svoju jezičnu politiku. Francuska, od svih, najviše drži do svojega jezika i ako Francuska može, možemo i mi koji u prošlosti nismo bili odveć razboriti u jezikoslovnim odlukama. Tako je i Krleža kritizirao, čak i prezirao, Gaja zbog njegove rigorozne oslonjenosti na štokavicu; nije ni čudo jer Krleža je bio kajkavac rođenjem i autor remek-djela hrvatske književnosti na kajkavskom »Balade Petrice Kerempuha«. Sve tri stilizacije ili idiomi dijelom su trojednoga hrvatskoga jezika, grane su našega jezičnoga stabla i brinut nam je o njegovoj organskoj cjelovitosti. Kao dobra domaćica koja za trpezu izabire jestvine i slaže svoj jelovnik, tako je i Hrvatima skrbiti o glavnom

jelu (štokavica), kao i predjelu i pojelu (čakavica i kajkavica).

U medijima se moglo čuti da je novi Zakon o hrvatskom jeziku restriktivan kad je u pitanju dijalekt. On, naime, izričito kaže da se nastavni i drugi oblici odgojno-obrazovnog rada u dječjim vrtićima, školama i na fakultetima izvode na hrvatskom standardnom jeziku, a narječjima je mjesto jedino u posebnim izvannastavnim programima. S obzirom na Zlatnu formulu hrvatskoga jezika ča-kaj-što, kako gledate na problematiku dijalekata u odnosu na primjenu hrvatskog standardnoga jezika?

- Već sam dijelom odgovorio na vaše pitanje. Za liberalni sam pristup

upotrebe dijalekata i stilizacijskih pod-varijanti. Naime, zašto učenici u Žminju ili Krapini ne bi, uz standard, pisali i govorili na svom lokalnom govoru. Kaže se koliko jezika govoriš toliko i vrijediš; od viška hrvatskoga jezičnoga blaga - glava nas ne bi smjela boljeti. Bitno je da se ne zanemari standardni izričaj, ali svakako držim dobrim baviti se aktivno materinskim idiomom s kojim djeca i inače dolaze u vrtiće i škole.

Fleksibilna i svrhovita norma

Imate li neki konkretan prijedlog ili primjedbu vezane za predstavljeni Nacrt Zakona o hrvatskom jeziku?

- Uz već navedeno, zalažem se za više jezične ravnotežne razboritosti i okrenutosti sebi i svemu svojem; nije mi jasno zašto književnici kojima je jezik osnovni alat nisu dijelom predloženoga Vladinog Vijeća za hrvatski jezik. Svojevremeno je profesor Stjepan Babić govorio kako su nam lektori potrebni, no također i da postoje ljudi kreativni u jeziku (naveo je uz Slobodana Novaka, Igora Zidića i moju malenkost) koje se ne bi smjelo lektorirati. Osjetljivost i brižnost u skrbi, bez nasilnog nametanja ili brisanja, a poput stanja što ga u fiziologiji nazivamo »steady state« koje malim gore-dolje (izvana-unutra) osmotskim promjenama moderira stalnu život i vitalnost hrvatskoga jezika.

Podrobno sam u tekstu objavljeno pod blokom »Zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što« u »Maslinovom vijencu 6« obrazložio svoje viđenje unutar-hrvatskoga jezičnog prožimanja, a isti je objavljen i u predzadnjem broju časopisa Filologije, izdavač HAZU, gdje sam Akademijin odbor za normu hrvatskoga standardnoga jezika nazvao - osjetljivim osmotskim nadgledništvom. Naglašavam ono - osjetljivim, gotovo primaljskim. Između jezičnog reda i nereda iznaći nam je i graditi fleksibilnu, svrhovitu normu ili red,

a kadšto je po potrebi i politički poduprijeti u smjeru ravnotežnog ishoda. Trojednu narav hrvatskoga jezika, iskazanu Zlatnom formulom ča-kaj-što (oznakovljenu ili bren-diranu; brand = oznak, za one koji potonji izraz što sam ga skovao ne razumiju od prve), najuputnijom mi se čini prisposodobiti ili usporediti s kemijskom formulom životvorne molekule vode H₂O koja se sastoji od većeg atoma kisika (koji predstavlja ŠTO) i dvaju manjih atoma vodika (koji predstavljaju ČA i KAJ). Tek u zajedništvu rečenog »svetog trojstva« moguće je dati životni potisak i uzgon za veličanstvenu gradbu kemijski je ekvivalent, simbolički pars prototo, jezikoslovne hrvatske koiné.

No u procesima poželjne sveukupne hrvatske integracije moguće su i sile dezintegracije koje politički tendiraju separatizmu što se, recimo, događa registriranjem kajkavskoga književnog jezika ili inzistiranjem na istom registriranju tzv. čakavskoga jezika (bez dodavanja neophodnog uvodnog pridjeva hrvatski; tako jedino - hrvatski kajkavski odnosno hrvatski čakavski jezik, ili bolje - idiom).

Norma kojom nam je težiti i koju nam je njegovati mora biti fleksibilni, fluidni rezultatni skup/iskaz izranjajućih varijabli što predstavljaju blagotvorni jezični učinak i ostvaraj u hrvatskom upotrebnom (govornom i pisanom) jeziku; nazovimo ga, uvjetno - normiranom hrvatskom koiné. I da norma bude stilizirana »na štokavsku«, ali da ne odbacuje »blago jezika slovinskoga/hrvatskoga« što ga može i valja crpiti iz svojih blistavih dionica (narječja i govora). Iznaći nam je skladan i ravnotežni odnos između standardne, uspješno izgrađene neorganske nad-dionice i podjednako vrijednih i temeljnih nestandardnih organskih pod-dionica, odnos kojih neće poticati na centripetalne ino-poništavajuće,

nitni centrifugalne ino-odvajajuće unutarjezične sile ili tendencije.

Medicina i pjesništvo

Završili ste Medicinski fakultet u Zagrebu i bavili se medicinom. Kako zajedno »idu« pjesništvo i medicina?

- Vrlo dobro idu zajedno medicina i pjesništvo; analitična i dijagnostična medicina, s poezijom pod ruku, plovi valovima imaginacije; uvjerenja sam da znanost bez imaginacije nije prvoklasna. Mašta joj je pokretač i dinamo, dodatna vrijednost bez koje nema istinske znanosti.

Veći dio karijere veleposlanik ste Republike Hrvatske u mnogim zemljama: Indiji i Šri Lanki, Egiptu i susjednim arapskim zemljama, Japanu, Južnoj Koreji, Brazilu, Kolumbiji i Venezueli, u Iranu i Pakistanu. Kako su vas ta iskustva oblikovala i utjecala na vas?

- Rečena iskustva neupitno su me obogatila, učinila tolerantnijim, inkluzivnijim ljudskim bićem. Kroz hrvatsko očiste promatrao sam i doživljavao strane uljudbe u kojima su mi čovjek i njegova ljudskost uvijek bili na prvom mjestu. U svakoj zemlji pisao sam poetsku knjigu te zemlje, uočavao njezinu bit i specifičnosti; u Brazilu na dodjeli odličja Velikoga križa ministar vanjskih poslova kazao mi je da sam u svojim knjigama na portugalskom prikazao Brazil ljepšim i osobitijim no što u naravi jest.

Pripremate li nešto novo na književnom planu?

- Završio sam treću knjigu u seriji: »Theurgia«, »Uzgon« - sve složene po principu korpuskularno-valnoga pisanja gdje su čestice, prozno-poetske, u nizu, iskaz moje urušenim stanjem svijeta uznemirene nutrine; poslao sam je izdavaču s nadom da će je tiskati sljedeće godine. Poeziju doživljam kao sol koja ušćuvava jezik.

Kim CUCULIĆ

Biografska bilješka

Drago Štambuk rođen je 1950. u Selcima na otoku Braču. Gimnaziju je pohađao u Splitu, a Medicinski fakultet u Zagrebu. Specijalizirao je internu medicinu, subspecijalizirao gastroenterologiju i hepatologiju te završio poslijediplomski studij iz eksperimentalne biologije. U Londonu, The Royal Free Hospital, od 1983. bavio se znanstvenim istraživanjem bolesti jetre; od 1986. do 1991. u St. Stephen's & Westminster Hospital/Kobler Center radio je na HGP-30 cjepivu protiv kopnice (AIDS-a) i na eksperimentalnoj, posebice azidothymidin-skoj (AZT), terapiji za oboljele.

Imenovanjem hrvatske Vlade 1991. postaje opunomoćenim predstavnikom Republike Hrvatske u Velikoj Britaniji i voditeljem Ureda RH, a od siječnja 1995. veleposlanikom je RH u mnogim zemljama. Na Harvardskom sveučilištu (2001. - 2002.) proučavao je odnos principa i interesa u procesima donošenja političkih odluka, odnosno prava i moći, te etiku u međunarodnim odnosima. Doživotni je harvardski Fellow (WCFIA).

Objavio je više od 70 knjiga poezije, eseja, florilegija, jezikoslovnih rječnika i prijevoda. Autor je 40 medicinskih radova u međunarodnim znanstvenim časopisima. Poezija mu je prevedena na brojne jezike, a o njoj su pisali afirmirani strani književnici (Raymond Carver, Tess Gallagher, Andrew Motion, Rifa'at Salam, Edwar Al-Kharrat, Don Share, Antonio Skármeta, Andres Morales, Guillaume Metayer, Stephen Greenblatt, Kazuko Shiraiishi, Akito Arima). Pjesnik je svijeta i domovine. Kritika ga smatra jednim od najznačajnijih suvremenih hrvatskih pjesnika, iznimno otvorena i tematski razvedena djela. Dobitnik je nacionalnih i međunarodnih nagrada i priznanja za umjetnost, književnost, jezikoslovlje, i mirotvorno djelovanje.